

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

2021-2022 н.р.

Лектор:

Доктор економічних
наук

професор

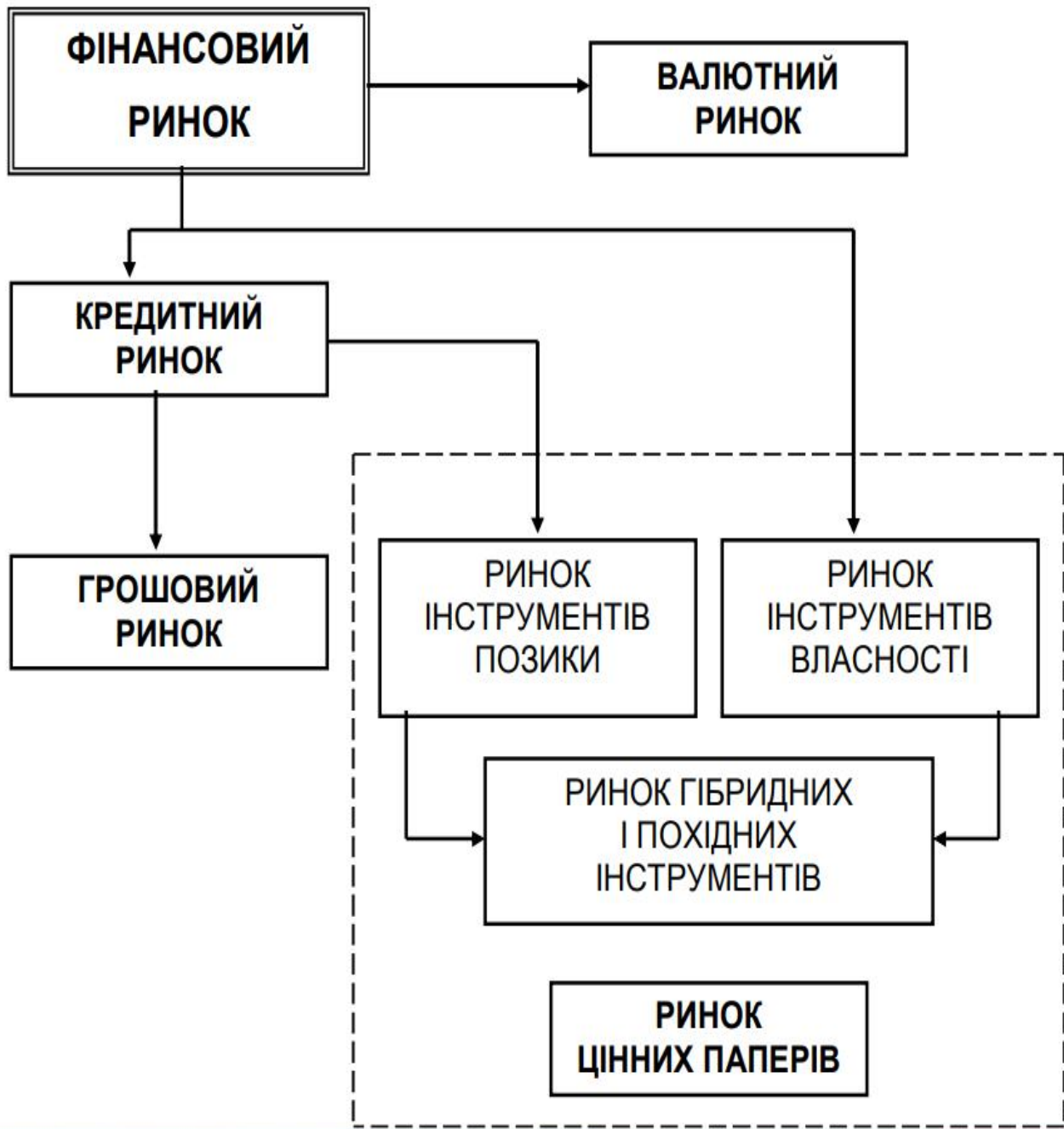
Нечипорук

Людмила

Володимирівна

Тема 12. Фінансові послуги на фондовому ринку

1. Поняття та види цінних паперів
2. Ринок цінних паперів: сутність, функції та структура. Фондова біржа
3. Фінансові послуги на фондовому ринку в Україні.

«Ринок цінних паперів» і «фондовий ринок»

У науковій літературі та офіційних документах ці терміни вживаються як тотожні, значною мірою це пояснюється історичними традиціями використання запозичених слів: під „фондами” зазвичай розуміють суму грошових або матеріальних цінностей *цільового* призначення, а в ХІХ ст. в Росії та Україні так почали називати цінні папери. Однак, наприклад, комерційні цінні папери не призначені для формування інвестиційних фондів, а товарні цінні папери не походять від грошового капіталу.

В результаті, у строгому розумінні, **фондовий ринок – це та частина ринку цінних паперів, де обертаються фондові цінні папери.** Оскільки ж інші сегменти ринку цінних паперів з причин незначних розмірів спеціальної назви не мають, то на практиці „ринок цінних паперів” і «фондовий ринок» вживаються як синоніми.

Сутність цінного паперу як економічної категорії

цінний папір одночасно є:

- 1) представником капіталу, який *реально* функціонує в економіці;
- 2) фіктивним капіталом.

Цінні папери – не гроші і не матеріальний товар. Їхня цінність полягає у правах, що надаються власнику.

Це особлива форма існування капіталу, відмінна від його товарної, продуктивної, грошової форм, яка може продаватись замість нього, самостійно обертатись на ринку і приносити дохід.

У власника відсутній сам капітал, але є всі права на нього, що й фіксується у формі цінного паперу та дозволяє відокремити власність на капітал від самого капіталу, включити його до ринкового процесу у необхідних формах.

Цінний папір як єдність титулу капіталу і самого капіталу має **номінальну вартість і ринкову.**

Номінальна вартість – це сума грошей, яку цінний папір представляє при обміні на реальний капітал на стадіях випуску і погашення.

Ринкова вартість утворюється в результаті капіталізації майнових прав у процесі обігу цінного паперу на ринку. Вона **обчислюється як відношення доходу на цінний папір до норми позичкового відсотка**. Залежить як від фінансово-економічного стану і перспектив, репутації емітента, виду і якості цінного паперу, так і від багатьох зовнішніх чинників – економічних, політичних, кон'юнктурних, психологічних. Купівля цінного паперу має сенс лише, якщо дохід власника буде не меншим, ніж за банківським депозитом.

Якість цінного паперу відображається у таких його характеристиках:

- ліквідність (можливість продати папір із мінімальними втратами),
- дохідність (міра втілення права на дохід),
- ризиковість (ступінь невизначеності щодо перших двох прав).

Висока ліквідність зазвичай передбачає невелику дохідність – і навпаки. Компроміс досягається через розподіл капіталу по різних видах цінних паперів.

Класифікація цінних паперів.

За походженням цінні папери поділяють на **основні**, що засвідчують права на будь-який актив (товар, гроші, цінні папери) та **похідні**.

В свою чергу, їх класифікують на **первинні**, засновані на активах, до яких не входять самі цінні папери (акції, облигації, векселя), і **вторинні**, що засвідчують права на цінні папери або доходи від них (інвестиційні сертифікати, депозитарні розписки).

Похідні цінні папери належать до похідних фінансових інструментів, засвідчують право купівлі (продажу) активу в майбутньому за визначеною ціною (ф'ючерсні контракти, опціони).

Класифікація цінних паперів.

За формою існування цінні папери бувають

- **документарні** (надруковані на бланку),
- **бездокументарні** (у вигляді електронного запису на рахунку, що містить необхідну інформацію, реквізити цінного паперу).

Класифікація цінних паперів.

За метою випуску цінні папери класифікують на **комерційні** та **фондові**.

- **Комерційні** обслуговують процес товарообороту і певні майнові угоди, переважно є короткостроковими; грошові комерційні обертаються на грошовому ринку (векселі, чеки).
- **Фондові** є інструментом утворення грошових фондів (акції, облігації), обертаються на ринку капіталів.

Класифікація цінних паперів.

За порядком володіння розрізняють цінні папери

- **іменні** (містять ім'я власника, перехід і реалізація прав потребують його ідентифікації),
- **на пред'явника** (права належать особі, що пред'являє папір),
- **ордерні** (права можуть бути передані іншій особі шляхом наказу або здійснення *індосаменту* – передаточного напису на папері).

Класифікація цінних паперів.

За функціональним призначенням цінні папери поділяють на **пайові** і **боргові**.

- **Пайові** засвідчують відносини співволодіння (акції).
- **Боргові** – відносини позики. Боргові, в свою чергу, включають грошові (облігації, векселі) і товарні (закладні, складські свідоцтва).

В Україні, окрім боргових і пайових, додатково законодавчо визначено такі групи цінних паперів

- 1) *іпотечні*, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні, сертифікати фондів операцій із нерухомістю);
- 2) *приватизаційні*, які засвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, житлового, земельного фонду, не підлягають вільному обігу, не можуть бути використані для розрахунків, є іменними;
- 3) *товаророзпорядчі*, що надають право розпоряджатися майном, вказаним у документах;
- 4) *похідні*.

Класифікація цінних паперів.

Існують інші класифікаційні ознаки цінних паперів:

- *форма випуску (емісійні і неемісійні);*
- *термін існування (строкові і безстрокові);*
- *форма власності (державні, муніципальні, корпоративні, приватні);*
- *порядок володіння (іменні, на пред'явника, ордерні);*
- *форма доходу (відсоткові із фіксованим і змінним доходом, дисконтні, купонні, виграшні, дивідендні) та ін.*

Класифікація цінних паперів.

Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» містить закритий перелік цінних паперів, що можуть бути у цивільному обороті:

- ✓ акції,
- ✓ інвестиційні сертифікати (група пайових цінних паперів);
- ✓ облігації підприємств, державні, місцевих позик,
- ✓ казначейські зобов'язання,
- ✓ ощадні (депозитні) сертифікати,
- ✓ векселі (група боргових);
- ✓ іпотечні цінні папери (приватизаційні, похідні і товаророзпорядчі).

2. Ринок цінних паперів: сутність, функції та структура. Фондова біржа

Ринок цінних паперів виконує функції:

Акумуляційну: мобілізує тимчасово вільні кошти широкого кола осіб, формує для подальшого розподілу інвестиційні фонди, необхідні для розширеного відтворення;

Перерозподільну: забезпечує перерозподіл коштів між галузями і сферами діяльності, населенням і підприємствами, державою та юридичними, фізичними особами. Інвестор вкладає кошти з метою отримання доходу, тому віддає перевагу рентабельним, перспективним підприємствам. Отримавши інвестиції, такі підприємства набувають ресурсів для подальшого розвитку, розширення виробництва. Через купівлю-продаж пайових цінних паперів відбувається перерозподіл власності;

Ринок цінних паперів виконує функції:

Регулятивну: сприяє формуванню оптимальної структури суспільного виробництва. Державні цінні папери є інструментом безінфляційного фінансування дефіциту державного бюджету, здійснення контролю над грошовою масою;

Стимулюючу: мотивує юридичних і фізичних осіб стати учасниками ринку;

Страхування ризиків через укладання строкових контрактів для захисту учасників від несприятливих змін цін, доходності активів.

Ринок цінних паперів виконує функції:

Ціноутворення: забезпечує процес формування і руху цін на цінні папери;

Інформаційну: дозволяє судити про тенденції розвитку економіки в цілому та окремих підприємств, надає орієнтири для розміщення капіталів.

Іноді окремо класифікують *організаційну і контрольну* функції, що полягають в організації та впорядкуванні процесу купівлі-продажу цінних паперів, створенні умов для трансформації тимчасово вільних коштів на капітал.

Суб'єкти ринку цінних паперів

є фізичні та юридичні особи, що продають чи купують цінні папери, обслуговують випуск, оборот і розрахунки за ними. Вони поділяються на основних (емітенти, інвестори) та професійних.

Емітент – суб'єкт пропозиції на ринку цінних паперів. Це юридична особа, яка від свого імені випускає та розміщує цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їхніми власниками. За українським законодавством емітентами можуть бути юридичні особи, АРК Крим або міські ради, держава в особі уповноважених органів влади.

Суб'єкти ринку цінних паперів

Інвестор – покупець цінних паперів, що купує їх від свого імені і за власний рахунок. Інвесторами можуть бути фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти. Інвестор може перетворитись на продавця цінного паперу і виступати як суб'єкт пропозиції.

Професійні учасники – юридичні особи, які надають фінансові та інші послуги у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за ними. В Україні професійна діяльність на фондовому ринку здійснюється на підставі ліцензії.

Класифікація видів (сегментів) ринку цінних паперів здійснюється за різними критеріями

За стадією обороту виділяють *первинний* і *вторинний* ринок.

- *Первинний* – це ринок, який обслуговує випуск і первинне розміщення цінних паперів. Процес купівлі-продажу може відбуватись як за участю посередників, так і без. Основна функція первинного ринку цінних паперів – мобілізація нових капіталів.
- *Вторинний* – ринок, на якому обертаються раніше випущені цінні папери, відбувається перехід прав власності на них. Основною його функцією є підтримка ліквідності фондового ринку, довіри інвесторів. Вторинний ринок не впливає на обсяги інвестицій і заощаджень у країні, а лише перерозподіляє акумульовані через первинний ринок кошти.

Класифікація видів (сегментів) ринку цінних паперів здійснюється за різними критеріями

За рівнем регульованості:

- ✓ *організований*, на якому оборот цінних паперів відбувається за твердо встановленими правилами, стандартами і за участю ліцензованих професійних посередників;
- ✓ *неорганізований* (вуличний, стихійний), на якому учасники самостійно домовляються з усіх питань.

За місцем торгівлі:

- ✓ *біржовий* (торгівля ведеться на фондовій біржі),
- ✓ *позабіржовий*. Останній може бути організованим (позабіржові торговельно-інформаційні системи електронної торгівлі) і неорганізованим.

Класифікація видів (сегментів) ринку цінних паперів здійснюється за різними критеріями

За способом здійснення торгівлі:

- ✓ *традиційний*, який передбачає фізичну зустріч продавців і покупців, проведення публічних торгів, і
- ✓ *комп'ютеризований*, що поєднує різні форми торгівлі цінними паперами на основі використання комп'ютерних мереж і сучасних засобів зв'язку. Електронні торговельні системи зменшують трансакційні витрати, повністю витісняють інститут брокерства.

Класифікація видів (сегментів) ринку цінних паперів здійснюється за різними критеріями

За терміном угоди:

- ✓ *касовий («кеш»)* – ринок так званих наявних угод, які виконуються протягом 1-3 днів з одночасною оплатою і поставкою цінних паперів. На касовому ринку обертаються основні цінні папери (акції, облігації)
- ✓ *строковий* – ринок із відкладеним (зазвичай на декілька місяців) виконанням угоди. На строковому ринку обертаються похідні цінні папери (ф'ючерси, опціони).

Розрізняють також міжнародний і національний, ринки конкретних видів цінних паперів.

Фондова біржа – особлива інституційно організована частина ринку цінних паперів, де обертаються цінні папери високої якості, а операції здійснюються професійними учасниками ринку.

Головна відмінність від позабіржових торгівельних систем полягає у застосуванні жорстких процедур відбору емітентів, цінних паперів і операторів ринку.

Характерними ознаками біржі є

- концентрація попиту і пропозиції,
- приуроченість торгів до певного місця і часу,
- регульованість,
- публічність і гласність торгів,
- підпорядкованість встановленим правилам,
- укладання угод без наявності на біржі самих цінних паперів,
- оптовий характер торгів (партіями або лотами).

Види бірж:

- ❑ замкнута біржа, у торгах на якій можуть брати участь лише члени біржі;
- ❑ біржа з вільним доступом відвідувачів, угоди на якій здійснюють тільки маклери (тобто посередники);
- ❑ біржа, що складається із широкого кола осіб, але діє під контролем урядових органів.

Фондові біржі бувають:

універсальними (торгують різними цінними паперами) і спеціалізованими (в структурі торгівельного обороту домінують цінні папери одного виду).

Діяльність біржі завжди регламентована державою.

Головною функцією біржі є організація і забезпечення механізму торгівлі

Ця функція здійснюється професіоналами – брокерами і ділерами.

Брокер – це посередник, який діє за рахунок клієнта і від його імені на підставі договору поруки чи комісії за винагороду.

Ділер – посередник, який заключає угоди купівлі-продажу від свого імені і за власний рахунок.

Головною функцією біржі є організація і забезпечення механізму торгівлі

Треjder – представник біржі, який проводить торги, оголошує пропозиції, курси, списки лотів, фіксує угоди.

Спеціаліст – за нестачі або надлишку пропозиції (попиту) компенсує їх із врахуванням нормативу, встановленого біржею. Сьогодні в Україні на біржах замість спеціалістів впроваджується інститут маркет-мейкерства, що використовується у позабіржових системах.

Маркет-мейкер (ділер) перебирає на себе зобов'язання продавати і купувати цінні папери протягом офіційного часу торгів за будь-яких умов. Брокери укладають угоди не між собою, а з маркет-мейкером.

Регулятивна функція фондової біржі виражається в організації торгівлі цінними паперами.

Вона встановлює **вимоги до емітентів, які виставляють свої цінні папери на біржові торги, правила укладення і виконання угод, механізм контролю за діяльністю суб'єктів біржової торгівлі.**

Біржі здійснюють контроль за фінансовим станом емітентів. Вони мають право на отримання та перевірку інформації про їх діяльність. Відповідно біржі можуть знімати з котирування окремих емітентів, які або не виконують вимог біржової торгівлі, або мають незадовільні фінансові показники.

Мета контрольної діяльності біржі — забезпечення достовірності котирування цінних паперів та надійності біржової торгівлі.

Індикативна функція фондової біржі полягає в оцінці вартості й привабливості цінних паперів.

Саме на **біржі проводиться котирування цінних паперів, яке дає інформацію інвесторам про вартісну та якісну оцінку цінних паперів і динаміку їх розвитку.**

Це створює передумови для формування надійного і достовірного механізму торгівлі (хоча і не виключає можливостей цілеспрямованих махінацій з метою спекуляції цінними паперами) та стимулювання ефективної діяльності емітентів. Будь-які промахи відразу ведуть до зниження вартості емітованих ними цінних паперів, а відтак і попиту на них, що веде до зменшення припливу фінансових ресурсів. Тому для емітента так важливо забезпечувати стабільний фінансовий стан та високі фінансові результати.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

здійснює державну регуляторну діяльність відповідно до вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». **Метою регуляторної діяльності** Національної комісії є вдосконалення та підвищення ефективності державного регулювання на фондовому ринку, сприяння реалізації єдиної державної політики з питань емісії та обігу цінних паперів, захист прав інвесторів та інших учасників фондового ринку. **Основними напрямками діяльності НКЦПФР у сфері регулювання є:**

- розробка проектів регуляторних актів на ринку цінних паперів;
- прийняття регуляторних актів;
- внесення змін та доповнень до регуляторних актів;
- здійснення аналізу регуляторного впливу регуляторних актів;
- відстеження результативності прийнятих регуляторних актів.